

ЛІТЕРАТУРНЕ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО ТА ТЕКСТОЛОГІЯ

Калінова Р.В.

студентка;

Димовська А.К.

*кандидат філологічних наук, викладач вищої категорії
предметно-циклової комісії української філології,
Комунальний заклад «Балтський педагогічний фаховий коледж»*

ЦИТУВАННЯ ЯК РІЗНОВИД КОМУНІКАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ ЕСЕЮ ХОРХЕ ЛУІСА БОРХЕСА «БОЖЕСТВЕННА КОМЕДІЯ»)

Як пише Т. Шевченко, «есеї – твір універсальний, адже існує в гуманітарній традиції ось уже понад чотири століття» [4, с. 18]. Вочевидь, саме універсальність цього жанру зумовлює «поширення явища есеїзації в багатьох сферах за обставин родо-жанрового і міждискурсивного взаємопроникнення» [4, с. 22] – від дописів у соціальних мережах до наукових монографій.

Розглядаючи есеї як метажанр, Т. Шевченко відзначає особливий діалогічний характер есеїстичного тексту, «зумовлений впливами кількох генологічних потоків», який «вирізняється налаштованістю на розмову із читачем» [4, с. 38]. Ця розмова дуже часто передбачає залучення «третьох осіб», яке відбувається шляхом наведення цитат на підтвердження авторської позиції (як відомо, сам основоположник жанру есею М. Монтень починав свої «Проби» як «коментування думок філософів-попередників» [4, с. 97], тобто цитування від XVI ст. є одним із важливих текстотвірних прийомів для авторів-есеїстів). Н. Кондратенко вважає, що цитати «належать до термінальних слотів», «утворюють основний рівень ієрархічної структури фреймів», розглядає їх як семантичні «вузли», що «поєднують художні тексти під час інтертекстуальної взаємодії з передтекстом» і вимагають

обізнаності читача з наведеними висловленнями або текстами [3, с. 185] – від рівня ерудиції реципієнта залежить, чи буде розмова між ним і автором вдалою, а чи наведені цитати тільки ускладнять розуміння авторської інтенції.

На думку Ж. Колоїз, цитування чужого тексту має на меті підтвердження власної думки або ж полеміку з цитованим автором [2, с. 66]. Відповідно, дослідниця пропонує класифікацію цитат за функціональним навантаженням в академічному тексті: цитата-аргумент (виконує доказову функцію, використовується автором як незаперечний науковий доказ), цитата-приклад (виконує ілюстративну функцію, унаочнює певний науковий факт), цитата-замінник (виконує функцію представлення позиції, сформульованої автором через покликання на авторитетні думки попередників) [2, с. 67]. Приклади функціонування цитат, співвідносні з запропонованою класифікацією Ж. Колоїз, можна знайти в есеї аргентинського письменника, публіциста, мислителя Хорхе Луїса Борхеса «Божественна комедія» зі збірки «Сім вечорів» (зауважимо одразу, що його цілком доцільно розглядати як зразок академічного тексту, адже збірку склали сім публічних лекцій, прочитаних Борхесом у театрі «Колізей» (Буенос-Айрес, Аргентина) у 1977 році).

Так, в есеї, присвяченому знаковому Дантовому текстові, у першому ж абзаці маємо зразок цитування: «Поль Клодель на сторінці, не гідній Поля Клоделя, зазначив якимось, що вистави, які чекають на нас після тілесної смерті, поза сумнівом, не будуть схожими на ті, що являє Данте у «Пеклі», «Чистилищі» та «Раю». Цю курйозну увагу Клоделя у загалом чудовій статті можна прокоментувати в два способи» [1, с. 7]. Далі йде розлогий «коментар» Борхеса, який є текстом есеїстичного типу, оскільки описує його (Борхеса) власний досвід пізнання «Божественної комедії» та особисті рефлексії над геніальним текстом. У цьому випадку Борхес полемізує з П. Клоделем і врешті робить висновок, що «Данте не мав підстав гадати, нібито те, що він нам явив, тотожне реальному образу світу смерті. Такого не існує. Данте не міг так вважати» [1, с. 8]. Цитата з Клоделя (до речі, наведена у формі непрямой мови) виступає цитатою-замінником (адже у

висліді Борхес погоджується з тим, що текст Данте не є енциклопедією загробного життя, оскільки підлягає алегоричному прочитанню; цитування Клоделя певним чином репрезентує позицію самого Борхеса, яку він увиразнює через полеміку зі своїм попередником).

У тексті есею представлено декілька цитат-аргументів. Одна з них – це наведений також у формі непрямой мови вислів Скота Еріугени, «який стверджував, нібито Святе Письмо – це текст, що містить нескінченні смисли і який можна порівняти з різнобарвним полум'ям павича» [1, с. 8]. Ця цитата є аргументом на користь Борхесової думки про те, що «Божественна комедія» «триватиме після нашого життя, після наших нічних читань», і «її збагачуватиме кожне нове покоління читачів» [1, с. 8]. Друга цитата-аргумент належить П. Груссаку і стосується специфіки нарації у «Божественній комедії», написаній від першої особи, що є «новою ознакою», яка дозволяє нам пізнати Данте ближче, ніж мали змогу його сучасники [1, с. 14–15].

Розглядаючи як «одну із найбільших чеснот Данте» акцентуацію кожного вірша, наголошуючи на тому, що вірш, перш ніж стати «мистецтвом писемним», «був мистецтвом усним, був піснею» [1, с. 11], Борхес наводить цитату-приклад з Гомерової «Одіссеї»: «Все це боги учинили і виткали людям загибель, щоб гомоніли піснями вони між нащадків майбутніх», та її пізніший парафраз Малларме: «Все заради книги» [1, с. 11]. Обидві цитати, за Борхесом, слугують утвердженню думки про те, що «ми створені для мистецтва, для пам'яті, для поезії або, можливо, для забуття. А проте щось залишається, і це щось – історія чи поезія, відмінність між якими не є істотною» [1, с. 11].

Есей Х.Л. Борхеса «Божественна комедія» а priori інтертекстуальний, адже заголовок одразу відсилає читача то претексту (поема Данте; паратекстуальний рівень за Ж. Женеттом). Наведені у тексті есею цитати, як було проаналізовано вище, виконують доказову та ілюстративну функції, а також (хоч у вельми своєрідний спосіб) функцію представлення авторської позиції. Водночас велика кількість цитат перетворює текст Борхеса на розмову з читачем за опосередкованої «участі» інших

співрозмовників – П. Клоделя, С. Еріугени, Гомера, С. Малларме, П. Груссака. Відбувається розширення контексту як на загальнокультурному, так і на суто джерелознавчому рівнях, а філологічна лекція Х.Л. Борхеса перетворюється на філософський трактат, «Борхесівський інтертекст», який, як і «Божественна комедія» Данте, триває і вражає все нових читачів-співрозмовників, існуючи поза часом і простором.

Список використаних джерел:

1. Борхес Хорхе Луїс. Сім вечорів. Есе / Переклад з іспанської Сергія Борщевського. Львів : Видавництво Анетти Антоненко, 2019. 128 с.
2. Колоїз Ж.В. Основи академічного письма : практикум. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С.В., 2019. 178 с.
3. Кондратенко Н.В. Синтаксис українського модерністського і постмодерністського художнього дискурсу : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 320 с.
4. Шевченко Т.М. Есеїстика українських письменників як феномен літератури кінця XX – початку XXI ст. : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. 584 с.